

SVÄTOPLUK ŠTÚR (1901-1991) – VÔĽA K PRAVDE

TIBOR PICHLER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Svätopluk Štúr sa zvykne popri Igorovi Hrušovskom právom pokladať za jedného zo zakladateľov slovenského filozofického myslenia v 20.storočí. V roku 1991 by sa bol dožil deväťdesiatych narodenín, ale v tomto roku si slovenská filozofická obec pripomína i desiate výročie jeho úmrtia, a napokon, v tomto roku vyšiel vo vydavateľstve Bradlo rukopis z jeho filozofickej pozostalosti pod názvom *Marxisticko-leninská vôľa k moci*, koncipovaný ešte na sklonku roku 1949. To všetko je podnetom na zamyslenie sa nad jeho filozofickým odkazom, nad tým, čo je v jeho myšlienkovom snažení trvácne, ba priam aktuálne, čím ešte stále dokáže oslovit' nás, súčasníkov.

To prvé, čo možno, ba treba o ňom povedať, je, že bol mysliteľom s vykryštalizovaným vlastným názorom na svet, a preto mysliteľom neprispôsobivým, dobe nepoplatným. Život Svätopluka Štúra bol markantne periodizovaný takpovediac objektívnym chodom dejín. Každý historický medzník našich národných dejín znamenal preňho raz začiatok a raz koniec jeho možností a nádejí. Príchody a nútené odchody z Filozofickej fakulty Komenského univerzity sa striedali v závislosti od vývinu politických udalostí. Jeho práce boli zhodou okolností napísané vždy buď bezprostredne pred, alebo po udalostiach symbolizujúcich historický medzník, a takto im vlastne chýbal sociokultúrny priestor na rozvinutie ich hĺbkového pôsobenia.

Motívom jeho filozofovania, žriedlom jeho mysliteľského gesta nebol akýsi abstraktný, učenecký záujem o veci filozofické; jeho filozofický záujem vyvieral z humanistickej angažovanosti, zo znepokojenia krízovým dianím doby a z pocitu intelektuálnej zodpovednosti poukazovať na "scestia", ktorými sa ubera ľudský duch. Bol presvedčený, že "všetky koncepcie, ktoré v živote uskutočňujeme, museli sa nám objaviť najprv v pôdoryse duchovnom, myšlienkovom. Ale i všetky nezrovnalosti, rozpory a konflikty dejinné musia mať už svoj pôvod v nezrovnalostiach, rozporoch a protikladoch myšlienkových, chovajúcich vždy v seba možnosti a dynamizmus realizácie" ([1], 127).

Myšlienkové úsilie Svätopluka Štúra vychádzalo z osobného prežívania doby a bolo motivované vedomím, že spoločenským poslaním vzdelanca - intelektuála je angažovať sa vo veci ľudskosti, že intelektuál nemôže a nesmie byť nástrojom v rukách vládnúcich, ale má samostatné a nezastupiteľné poslanie v živote spoločnosti. Od intelektuálov (inteligencie) očakával, že bude plniť funkciu takpovediac kustódov ľudskosti v jej forme individuálnej, národnej i medzinárodnej, nadväzujúc tak na najlepšie tradície slovenského kollárovskeho-štúrovského národnoobrodeneckého myslenia. V inteligencii videl tú zložku národa, ktorej pripadá úloha myšlienkovvej reflexie, avšak v istom zmysle i dozor nad mravným profilom národa, nad voľbou "správnych", t.j. humánnych, a nie "gangsterských", ahumánnych ideí, regulujúcich život národného spoločenstva. Intelektuál v jeho chápaní nebol indiferentným poznávateľom skutočnosti: poznávanie, osobitne poznávanie charakteru filozofického, znamenalo čosi viac, vyznačovalo sa mravnou kvalitou a bolo kritickým skúmaním ideových základov doby, ako i ostrou kritikou všetkých ideí vykazujúcich deficit imanentnej ľudskosti a na

nich založených životných praxí. V Štúrovej definícii je filozofia sférou humanizujúceho poznávania, nesúceho zodpovednosť za celkovú prax života.

Svätopluk Štúr filozofoval v dobe, v ktorej bola ľudskosť ako fundamentálna životná hodnota ohrozená cynickým kultom sily a násilia, naturalistickými (mocenskými) politickými koncepciami, rasizmom, totalitnými režimami, ktoré časť vyhlásili za celok a jednu zložku života – jeden národ, jednu triedu, jednu poznávaciu funkciu, jednu oblasť životnej aktivity – povýšili nad všetky ostatné a takýmto absolutizujúcim spôsobom narušili celosť a normatívnu rovnováhu jednotlivých, funkčne na seba nadväzujúcich a dopĺňajúcich sa zložiek života. Obava z ohrozenia ľudskosti, poníženia, z porušenia všeľudskej väzby indivíduí a národov v dôsledku zlej "teórie života" bola takpovediac priamou a v istom zmysle existenciálnou pohnútkou k napísaniu všetkých jeho prác, vrátane jeho filozofických prvotín – publicistických príspevkov do magazínu Prúdy, ktoré obsahujú v zárodku všetky nosné myšlienky jeho koncepcie "správnej (harmonickej) výstavby života". Táto koncepcia bola jeho odpoveďou na krízu doby a dopracoval sa k nej na základe produktívnej recepcie Masarykovej realistickej filozofie, chápanej ako "vyrovnávanie všetkých životných síl a hodnôt", dyadickej filozofie duchovných foriem Benedetta Croceho, ako i podnetov zo skladobnej filozofie J. L. Fischera. Pre formovanie Štúrovej filozofickej výpovede mala však nemalý význam aj kritická reflexia dobových filozofických prúdov ("logicizmu a matematizmu", filozofie hodnôt, fenomenológie, intuicionizmu a Heideggerovej filozofie existencie) a v neposlednom rade i premyslenie a filozofické vyhodnotenie súdobých antropologických výskumov, osobitne práce Alexisa Carrela *Človek – tvor neznámy*.

Hlavným dielom Svätopluka Štúra, dielom, ktoré malo najväčší ohlas u slovenskej verejnosti a vynieslo mu najviac recenzií, je *Rozprava o živote* (1946). Možno ju pokladať za vyvrcholenie jeho predchádzajúceho myšlienkového snaženia. Samotný názov nie je náhodný, je myslený polemicky. Život bol konjunkturným pojmom v dobovej kultúre i filozofii, prevládalo však jeho iracionalisticko-naturalistické chápanie, vyznačujúce sa dynamizmom ľudsky negatívnej realizácie. Štúrovou intenciou bolo ľudsky pozitívne vymedzenie tohto pojmu. V *Rozprave* sa podujal rozvinúť už spomenutú myšlienku harmonickej výstavby života.

Snažil sa o zakotvenie realistického spôsobu filozofovania, od ktorého očakával, že mu umožní jednotný výklad skutočnosti, "vesmírnej dielne organizácie od hmoty až k duchu" ([1], 128). Intendoval také východisko filozofického skúmania, ktoré by mu poskytlo imanentnú bázu celostného chápania všetkých oblastí života v ich funkcionálnej súvzťažnosti a zároveň i v individuálnej diferencovanosti. Nazdával sa, že dobové filozofické prúdy takúto bázu, odhliadnuc od Croceho filozofie, neposkytovali, ale predovšetkým sa im nedarilo intelektuálne a morálne zvládnuť explóziu rôznorodých, prírodnými vedami produkovaných a nezodpovednými mocenskými elitami zneužívaných poznatkov v duchu ním zastávaného kultúrneho, život človeka ako najvyššiu hodnotu rešpektujúceho humanizmu.

Skutočnosť (život) sa podľa neho prezentuje v podobe individuálnych vrstiev, kvalitatívne a funkčne od seba odlíšiteľných, ale z hľadiska činnosti celku navzájom neodlučiteľných a súvzťažných. Takto chápaná skutočnosť tvorí poriadok, Štúr hovorí "rád" - harmóniu. Spoznávať poriadok skutočnosti znamená reflektovať a rešpektovať jej mnohostrannosť a mnohovrstevnosť, ako i jej zákonitú hierarchiu, alebo inak vyjadrené, jej funkcionálnu spojitosť. Princíp zákonitej hierarchie podľa Štúra znamená, že celok pozostáva z vrstiev organizovaných "zdola nahor", že vyššie vrstvy budujú nevyhnutne na nižších, ale nie sú na ne redukovateľné ani z nich odvoditeľné; analogicky univerzálne vyrastá z kvalitatívne diferencovaného individuálneho, je jeho zavŕšením a organizáciou, ktorá je však z hľadiska individuálneho zmysluplná len vtedy, keď ho v jeho osobitosti nepotláča.

Ľudský život podľa Štúra prosperuje vtedy, keď pôsobí ako súhra krásna a pravdy, užitočná a dobrá, t.j. ako súhra umenia a vedy, ekonomiky a etiky, keď toto súkolie jeho kvalitatívne diferencovaných foriem účinkuje organicky, keď jednotlivé formy

života organizuje princíp funkcionálne odlišenej spolupráce, keď celok je symfóniou častí.

Koncepcia harmonickej filozofie života budujúca na funkčnej nadväznosti a súvzťažnosti jednotlivých foriem života odmieta partikularistické prístupy, kritizuje ich absolutizáciu, či už vedomú alebo nevedomú, a vyslovuje sa za celostné, v znamení etiky stojace chápanie problému života. Štúr hľadal taký typ filozofie, ktorý by zabezpečil humanistickú orientáciu v životnej praxi, a bol presvedčený, že svoj cieľ nedosiahne vtedy i neskôr pomôdnym orientovaním filozofie na vzor prírodných vied. Filozof v jeho chápaní je pozorným sledovateľom diania, syntetickým mysliteľom, t.j. vedcom-nešpecialistom, ktorý neprodukuje inštrumentálne poznanie, charakteristické pre jednotlivé úzko špecializované vedecké disciplíny, pracujúce s izolovanými výsekmi skutočnosti. Je metavedcom, ktorý dbá o organické zaradenie novoziškaných vedeckých poznatkov do hierarchizovaného celku ľudského poznania a takto čelí ich nekompetentnému a nelegitímnemu použitiu, koneckoncov zneužitiu, ohrozujúcemu životný svet človeka. Dbá predovšetkým o to, aby sa zo zvláštneho nestalo všeobecné, aby časť neuzurpovala status celku, aby sa partikulárne netotalizovalo, aby časť a celok boli vo vyváženom, vzájomne prospešnom pomere. Syntetický mysliteľ, poznajúc "zákon života", znejúci ako zákon celostnej harmónie bytia, teda sám neprodukuje nové poznatky, ale zabezpečuje ich spravovanie z hľadiska myšlienok ľudskosti a všeľudskej etiky ako najvyšších, celok života reprezentujúcich princípov.

Svätopluk Štúr filozoficky zasiahol do doby nahrávajúcej totalitnému, mocenské postupy uprednostňujúcemu mysleniu. On sám zvodom takéhoto myslenia nepodľahol. Štúrovo poznanie podmienok harmonickej výstavby života odmieta moc a násilie ako nelegitímne dejinnotvorné princípy. Usiloval sa o vypracovanie akejsi poriadkovej racionality – eticky viazanej, a nie mocensko-technickej. Jeho koncept poriadkovej racionality nenegoval spontánnu tvorivosť života, otvorenosť a v istom zmysle nevyspytateľnosť diania, vyhradzoval im však status korekčnej a kontrolnej inštalácie, podľa možnosti zamedzujúcej vzniku excesívnych a extrémnych vývinových tendencií. Štúrovský filozof pôsobí ako angažovaný pozorovateľ diania, ktorý vždy kladie otázku ceny všetkých vedome a plánovite inscenovaných historických experimentov (nemecká a marxisticko-leninská vôľa k moci), vykazujúcich deficit intelektuálnej a morálnej zodpovednosti ich pôvodcov.

LITERATÚRA

[1] ŠTÚR, S.: Smysel slovenského obrodzenia. Lipt. Sv. Mikuláš 1948.

SVÄTOPLUK ŠTÚR – MRAVNÝ PORIADOK ŽIVOTA

MARTA B. ZÁGORŠEKOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Ubehlo vyše roka od vyhlásenia nezávislého Slovenského štátu, keď 3. júla 1940 slovenský snem prijal zákon o Slovenskej univerzite v Bratislave, čím fakticky zrušil kultúrnu hodnotu Univerzity J. A. Komenského, prvej univerzity na Slovensku s vyučovacím jazykom slovenským. V tom čase slávna a starobylá česká Univerzita Karlova je už vyše pol roka uzavretá nacistami, nad Európou leží čierny prízrak fašistickej vôle k moci, vazalský minister školstva Slovenskej republiky Jozef Sivák pozýva na katedru filozofie Slovenskej univerzity ruského emigranta N. O. Losského a zároveň znemožňuje filozofom Svätoplukovi Štúrovi a Igorovi Hrušovskému, aby verejne šíрили svoje názory vychádzajúce z domácich, resp. stredo európskych tradícií.